

PRIE LIETUVIŠKŲJŲ SPAUDINIŲ GOTIŠKOMIS RAIDĖMIS UŽDRAUDIMO ISTORIJS

A. TYLA

Norint kiek detaliau nušviesti spaudos uždraudimą, tenka apžvelgti kai kurias aplinkybes, turinčias tiesioginį ryšį su pačiu lietuviškos spaudos uždraudimo procesu. Pagrindiniai klausimai, susiję su šiuo procesu, yra pakankamai nušviesti literatūroje ir ties jais nesustosime.

Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas 1864 m. birželio 5 d. rašte, pažymėtame Nr. 281, Vilniaus cenzūros komitetui nurodė: „Siūlau komitetui nuo šio laiko laikytis būtinų taisyklės: neleisti spausdinti nė vieno lietuviško elementoriaus, parašyto lenkiškais raidėmis, ir leisti tokius spausdinti tik tuo atveju, kada jie bus perrašyti pagal pridedamą pavyzdį [kartu buvo siunčiamas lietuviškas elementorius rusiškais raidėmis.— A. T.]“¹.

Dėl šio dokumento tyrinėtojams kilo neaiškumų. Lietuvos Centrinio valstybinio istorinio archyvo (toliau — CVIA) Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos fonde esančioje byloje «Дело о воспрещении печатания жмудских и латышских книг латино-польскими буквами», pradėtoje 1865 m. rugsėjo 6 d.², nėra šio dokumento juodraščio. Yra tikslai Vilniaus generalgubernatoriaus blanke kaligrafiškai perrašytas, I. Nikotino pasirašytas, t. y. paruoštas išsiųsti į Vilniaus cenzūros komitetą, raštas. Belikę pasirašyti po juo Muravjovui. Tačiau jis, matyt, prieš pasirašydamas raštą pataisė, išbraukdamas ir įrašydamas 5 žodžius. Tokiu būdu siunčiamas raštas liko byloje kaip nuorašas. Po šitokiu raštu paprastai nepasirašinėjama, tačiau tyrinėtojams kilo abejonė, gal Muravjovas iš viso tokio rašto nepasirašęs ir potvarkį Vilniaus cenzūros komitetui išdėstęs žodžiu. Besiaiškindamas šį klausimą, Vilniaus cenzūros komiteto bylose užtikau 1864 m. birželio 5 d. rašto Nr. 281 nuorašą³. Vadinasi, Muravjovas jį pasirašė ir cenzūros komitetui nusiuntė. Žodinis generalgubernatoriaus potvarkis buvo visai kitokio turinio. Aukščiau minėtame rašte cenzūros komitetui buvo nurodyta neleisti spausdinti lotyniškais raidėmis *tik elementorių* (pradžioje buvo parašyta „nė vieno lietuviško kūrinio — „сочинения“, tačiau, atrodo, paties Muravjovo ranka vietoje žodžio „сочинения“ įrašyta „букваря“). Kaip matyti iš kitų raštų, Muravjovas žodžiu įsakė cenzūros komitetui iki atskiro potvarkio *visas knygas ir rankraščius* žemaičių, lietuvių ir latvių kalbomis leisti spausdinti tik rusų civilinės abėcėlės raidėmis. Tuo būdu, žodinis potvarkis siekė daug toliau, negu 1864 m. birželio 5 d. raštas.

¹ CVIA, f. 378, BS, 1865 m., b. 1775, l. 48.

² Ten pat, b. 1775.

³ CVIA, f. 1241, ap. 1, b. 13, l. 2.

Naujasis Vilniaus generalgubernatorius K. Kaufmanas toliau tęsė Muravjovo pradėtą engimo politikos kursą. 1865 m. rugsėjo 6 d. jis tuo tikslu išsiuntė 6 panašaus turinio raštus: Vilniaus cenzūros komitetui, Vilniaus švietimo apygardos globėjui, Vilniaus, Kauno, Gardino, Vitebsko, Minsko ir Mogiliovo gubernatoriams, vidaus reikalų ministrui, vidaus ir dvasinių reikalų vyriausybės komisijos Lenkijos karalystėje pirmininkui V. Cerkaskiui bei Lifliandijos, Kurliandijos ir Estliandijos generalgubernatoriui Suvalovui⁴. Į visus jis kreipėsi tuo pačiu reikalu. Apibūdinęs jo pirmtako veiklą lietuvių spaudos uždraudimo srityje ir pateikęs eilę argumentų šiai politikai toliau vykdyti, Kaufmanas nurodė, kad jis rado reikalingu: 1) šiuo raštu galutinai patvirtinti Vilniaus cenzūros komitetui, kad jis visada ir nenukrypstamai vykdytų jo pirmtako (Muravjovo) potvarkį žodžiu dėl lietuviškų leidinių; 2) pavesti Vilniaus švietimo apygardos vadovybei rūpintis išleidimu kuo didesnio skaičiaus knygų ir vadovėlių lietuvių ir žemaičių tarmėmis, bet rusiškomis raidėmis, žmonėms pasiskaityti; 3) pavesti gubernijų viršininkams: pirma, uždrausti visiems spaustuvių, litografijų ir chromolitografijų savininkams savo įmonėse gaminti bet kokius leidinius lietuvių ir žemaičių tarmėmis lotyniškais-lenkiškais raidėmis; antra, panaudoti visas turimas galimybes uždrausti bet kokių kelių įvežti, parduoti ir platinti visus leidinius minėtomis tarmėmis lotyniškais-lenkiškais raidėmis, ir, trečia, paskelbti apie šitokį jo nurodymą visiems spaustuvių, litografijų savininkams ir knygų pardavėjams, o jeigu šie jį pažeistų, leidinius konfiskuoti ir apie pažeidėjus pranešti jam, kad jis galėtų duoti tolesnius nurodymus.

Sau pavaldiems valdininkams Kaufmanas įsakė vykdyti jo nurodymus, o vidaus reikalų ministrą, Suvalovą ir Cerkaskį prašė, kad jie neleistų sau pavaldžiuose administraciniuose rajonuose spausdinti ir iš kitur atsivežti lietuviškų leidinių lotyniškais raidėmis. Rašte vidaus reikalų ministrui jis prašė, kad šis išvardintas priemonės išplėstų ir „likusiose imperijos dalyse, kad tokiu būdu visai nebebūtų galimybės leisti žemaitiškas ir lietuviškas knygas lenkiškais raidėmis“⁵. Netrukus, 1865 m. rugsėjo 25 d., vidaus reikalų ministras P. Valujevas rašte Nr. 163 Vilniaus generalgubernatoriui, atsakydamas į Kaufmano kreipimąsi, pranešė, kad aplinkkraščių jis pasiūlė gubernijų viršininkams vykdyti Kaufmano nurodytas priemones, nukreiptas prieš lietuviškus leidinius lotyniškais raidėmis⁶. Tame 1865 m. rugsėjo 23 d. aplinkraštyje Nr. 141 P. Valujevas gubernijų viršininkams nurodė potvarkiais uždrausti visiems spaustuvių, litografijų ir chromolitografijų savininkams spausdinti savo įstaigose bet kokius leidinius lietuvių ir žemaičių kalbomis lotyniškais-lenkiškais raidėmis, juos įvežti ir platinti⁷.

Kaip matyti iš čia pateikiamų dokumentų, apie lietuvišką literatūrą gotiškais raidėmis visai neužsimenama. Tuo tarpu Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte tokia literatūra buvo leidžiama. Pagal „Lietuvių bibliografijoje“⁸ pateiktas spausdinių pozicijas 1863—1873 m., ten buvo išleisti 158 įvairaus turinio lietuviški leidiniai gotiškais raidėmis. Žymią dalį jų (87) sudarė tikiybinio pobūdžio literatūra, kurią, galimas daiktas, naudojo vakarinės Lietuvos protestantai. Be to, kasmet išeidavo 3—5 pe-

⁴ CVIA, f. 378, BS, 1865 m., b. 1775, l. 4—6, 7—9, 10—12, 13—16, 17—20, 22—25.

⁵ Ten pat, l. 13—16.

⁶ Ten pat, l. 33.

⁷ Zr. „Varpas“ ir varpininkai, Kaunas, 1939, p. 113—114.

⁸ Čia vietoj rugsėjo 23 d. nurodyta rugsėjo 13 d. data ir įdėtas ne visas dokumentas. Pilną jo tekstą žr. Zukas V. Iš lietuvių spaudos draudimo istorijos.—Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto mokslinės bibliotekos metraštis. 1957. V., 1958, p. 104—105.

⁹ Biržiška V. Lietuvių bibliografija. D. II—III, Kaunas, 1926, 1929.

riodiniai leidiniai, buvo leidžiami elementoriai. Lietuviškų leidinių gotiškėmis raidėmis plitimas paskatino carinę administraciją padaryti kai kurių papildymų Valujevo ir tuo pačiu Kaufmano potvarkyje. Kaip liudija žemiau spausdinamas Vilniaus vicegubernatoriaus raštas vyriausiajam gubernijos viršininko kanceliarijos valdytojo padėjėjui, Vyriausioji spaudos reikalų valdybos taryba 1872 m. gruodžio 20 d. nutarė pritaikyti Valujevo aplinkrašty Nr. 141 ir lietuviškiems leidiniams gotiškėmis raidėmis ir apie tai pranešė Vilniaus gubernatoriui⁹. Tuo būdu, ir lietuviški leidiniai gotiškėmis raidėmis Lietuvoje pasidarė nelegaliais — draudžiamais.

М. В. Д.
Виленский губернатор
По канцелярии
Отделение 2
№ 266

27 января 1873 года
г. Вильна

Распоряжением г. бывшего министра внутренних дел, объявленным в циркуляре от 23 сентября 1865 г. за № 141 воспрещено всем содержателям типографий, литографий и т. п. заведений изготовлять какия бы то ни было издания на литовском и жмудском наречиях латино-польскими буквами, а равно воспрещен ввоз и распространение подобных изданий из-за границы.

Ныне начали появляться из-за границы разного рода издания на жмудском языке, напечатанные готическим шрифтом. Так как существующее воспрещение употребления польского алфавита при печатании жмудских и латышских книг имело целью замену этого алфавита русским в видах большего сближения жмудинов и латышей с русскими жителями, то Совет. Главного управления по делам печати и в отношении немецкого шрифта признал необходимым держаться указанного циркуляром за № 141 направления, воспретив впредь ввоз из за границы изданий на жмудском языке, напечатанных готическим шрифтом.

О таком заключении Совета, утвержденном г. министром внутренних дел и сообщенном г. губернатору в отзыве Главного управления по делам печати от 20 минувшего декабря за № 5907 дано знать Вашему Высокоблагородию для сведения.

За губернатора вице-губернатор *Охременко*

VRM
Vilniaus gubernatorius
Kanceliarija
2 skyrius
Nr. 266

1872 metų sausio 27 d.
Vilnius

P. vyriausiajam gubernijos
viršininko
kanceliarijos valdytojo
padėjėjui

P[ono] vidaus reikalų ministro potvarkiu, paskelbtu 1865 m. rugsėjo mėn. 23 d. Nr. 141 aplinkraštyje, uždrausta visiems spaustuvių, litografijų ir kitų panašių įstaigų savininkams spausdinti bet kokius leidinius lietuvių ir žemaičių tarmėmis lotyniškėmis-lenkiškėmis raidėmis ir kartu uždrausta įvežti ir platinti panašius leidinius iš užsienio.

Dabar ėmė rodytis iš užsienio įvairių rūšių leidiniai žemaičių kalba, spausdinti gotišku šriftu. Kadangi galiojantis draudimas naudoti lenkų abėcėlę, spausdinant žemaitišką ir latvišką knygą, turėjo tikslą pakeisti

⁹ CVIA, f. 600, ap. 1, b. 12, l. 5.

šitą abėcėlę rusiškąja, kad žemaičiai ir latviai labiau suartėtų su rusais, tai Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos taryba ir vokiško šrifto atžvilgiu pripažino būtinu laikytis aplinkraščio Nr. 141 nurodytos krypties, uždraudžiant ateityje įvežti iš užsienio leidinius žemaičių kalba, spausdintus gotišku šriftu.

Apie šią tarybos praneštą ponui gubernatoriui praėjusio gruodžio 20 d. išvadą, Nr. 5907, patvirtintą pono vidaus reikalų ministro ir Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos atsakomajame rašte, pranešu Jūsų aukštosios kilnybės žiniai.

Už gubernatorių vicegubernatorius *Ochremenka*

Lietuvos TSR MA Istorijos
institutas

Įteikta
1966 m. spalio mėn.